

РОЗДІЛ ІV МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

*І.С. Монолатій
(м. Івано-Франківськ)*

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ У ГАЛИЧИНІ (1867–1914 рр.): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процеси сучасного вітчизняного державотворення неможливі без дослідження історичних подій в Україні у кількох аспектах: політико-правовому, національно-культурному й соціально-економічному. Теперішній стан і перспективи наукових студій вимагають теоретичного осмислення доленосних явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність і дискретність, вивчення конкретних явищ побутового, психологічного, релігійно-етичного порядку, що в кінцевому підсумку є рушіями й мотиваційними чинниками людської діяльності та самоорганізації. Загальна картина історичного процесу в Україні залишається неповною й обмеженою без урахування процесів етнонаціонального та етнокофесійного розвитку спільнот, народностей і націй, зокрема у Галичині^{*}. Завдяки географічному положенню даний регіон є осередком культурного розмаїття й вартостей, що притаманні територіям пограниччя різних цивілізаційних впливів. Численні внутрішні, суспільні, культурні та релігійні кордони витворювали своєрідну рецепцію інтенсивних і різнобічних міжетнічних зв'язків.

Оцінка ролі, функцій та масштабів розвитку міжнаціональних взаємин у Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема місця етнічних спільнот у загальноукраїнському й європейському контекстах, потребує від дослідника значних зусиль, спрямованих на те,

^{*} Під австрійським пануванням (1772–1918 рр.) названа територія разом з частиною польських земель становила один коронний край і позначалася невірним з історичної точки зору терміном “Східна Галичина”. В даній статті означення “Галичина” стосується східної частини коронного краю.

щоб розділити реальні факти від уже сформованих уявлень. Безумовно, картина минулого в більшості випадків складається під впливом сьогоденних уявлень і відносин. Але реалії, про які йтиметься в статті, навіть у той час розглядалися сучасниками через призму стереотипів, в основі яких лежали певні політичні, ідеологічні та культурні постулати. Існував цілий спектр різних “образів” етнічних відносин народів Габсбурзької монархії, причому взаємна їхня відповідність у різних поліетнічних регіонах спостерігалася не завжди. Тим не менше виявлення різниці між реальністю і стереотипними уявленнями не тільки дозволяє глибше зрозуміти феномен етнонаціональних спільностей досліджуваного регіону в контексті політики Австро-Угорщини, а й проливає додаткове світло на загальну систему соціальних, політичних та громадянських цінностей, яка існувала у галицькому суспільстві.

Проблема взаємозв'язку національного і соціального в Галичині у площині етнополітики Австрійської імперії й Австро-Угорщини в зазначений період на сьогодні залишається недостатньо дослідженою. Окремі її аспекти знайшли висвітлення у працях істориків О. Реєнта, Ю. Терещенка, Я. Ісаєвича, М. Кугутяка, Я. Грицака, етнополітологів та державознавців – Ю. Римаренка, О. Антонюка, О. Картунова, географів М. Дністряньського та Р. Лозинського, філолога І. Андрущенка. Особливе значення для опрацювання теми мають дослідження представників західної й української зарубіжної суспільно-політичної думки – І. Лисяка-Рудницького, Н. Полонської-Василенко, Р.-П. Магочія, М. Шафова-ла, в працях яких аналізуються механізми міжнаціональних відносин у зазначеному регіоні та їх місце в європейській історії.

Для пізнання того, чим у дійсності були етнічні спільноти в Галичині, яким чином вони були інтегровані у більш широку сферу класифікації національних культур Австро-Угорщини й, нарешті, котрим було їхнє значення, автору видається необхідним враховувати як уже усталені історіографічні традиції, так і відповідні кількісні та якісні показники сучасних досліджень. Зрозуміло, що полікультурний характер розвитку системи етнічних спільнот у Галичині середини XIX – початку XX ст. визначали суспільно-політичні (активізація національного життя всіх останніх, законодавча й державна політика Австро-Угорщини щодо регіону стосовно забезпечення нормативно-правової бази системи взаємин між різними народностями) та економічні (поступальний розвиток капіталістичних відносин, модернізація виробництва тощо) передумови. Нормативно-правова основа системи відносин між національностями краю визначалась офіційним законодавством, у підвалини якого були покладені демократичні принципи організації життя для представників різних етнічних спільнот монархії.

З'ясування цієї наукової проблеми матиме чимале теоретичне і практичне значення. Адже стабільність системи взаємин між народностями забезпечує функціональна відповідність етнонаціональної та політичної структури України, причому не лише в загальнодержавному масштабі, а й на регіональному рівні. Це у свою чергу робить актуальним саме історичний аналіз етнополітичної системи держави в хронологічно означений період на певній території.

Розвиток світової цивілізації завжди супроводжувався прагненням етносів до національно-державного самовизначення, однією з форм якого були прагнення до культурної, політичної чи адміністративно-територіальної автономії, прагнення повної незалежності (сепаратизм), спроби приєднання до сусідніх споріднених держав (ірредента)¹. Велике значення в осмисленні цих процесів, виявлення основних тенденцій, пріоритетів у розвитку останніх, розгляд їх у динаміці, органічному зв'язку із соціально-економічною, політичною, духовно-культурною та іншими сферами має дослідження етнополітичної системи держави².

Основними елементами останньої є етнічні спільноти, національні громадські об'єднання й державні інституції, що регулюють стосунки між народностями чи ними визначаються³. Водночас державна політика щодо національного питання включає багато аспектів, зокрема щодо форми адміністративно-територіального устрою, одержання громадянства, забезпечення рівних прав щодо використання та вживання мов, законодавства в галузі освіти, інформаційної сфери. Збалансованість політичних стосунків залежить також і від пропорційності представництва етнонаціональних спільнот у центральних та місцевих органах влади⁴. До того ж етнічні чинники державотворчого процесу визначають не лише стан і рівень сучасних міжнаціональних відносин в Україні. Їх природа й діапазон значно ширші. Вони охоплюють міждержавні відносини, ставлять перед владними інститутами комплекс економічних, правових, політичних та силових питань⁵.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення джерел таких явищ, їхньої генези й розвитку. Під цим кутом зору викликає небияке зацікавлення середина XIX – початок XX ст. – епоха появи національних ідей, відповідних рухів і спільнот. Саме у той час зародився націоналізм і пошуки етнічної ідентичності почали визначати долю багатьох народів та держав.

Іншою причиною такої наукової актуалізації є й те, що сучасна концепція “конфліктів, зумовлених інтересами меншин”, найрельєфніше вимальовується в ареалі Карпатського регіону, де сьогодні сходяться

кордони п'яти країн, а отже, етнічні процеси є надзвичайно диверсифікованими. Міжетнічні відносини на прикордонні України із сусідніми державами і зокрема у Карпатському регіоні традиційно сприймаються як своєрідний майданчик для “авангардних експериментів”, які допомагають випробувати усталені міжнародні чи винайти нові національні взаємини, знайти механізми перетворення питання про меншини у за-сіб інтеграції, а не провокування конфліктів⁵.

Помітним історичним феноменом XIX – початку XX ст. є етнонаціональні спільноти Галичини⁶. Вони сформувалися саме в той період і значною мірою набули свого статусу завдяки національній політиці Австро-Угорщини. У діяльності її урядів стосовно етнічних спільнот відбулися складні суспільні та національно-культурні процеси, які найбільш ефективно піддавалися трансформаціям, що відбувалися в Габсбурзькій монархії у 1867–1914 рр.⁷

Вихідний рубіж дослідження – остаточне оформлення дуалізму в Австрійській імперії й перетворення її на Австро-Угорщину у грудні 1867 р. Початок Першої світової війни в червні 1914 р. і поступовий колапс Габсбурзької монархії внаслідок цього визначили кінцеву межу роботи, оскільки ця подія обумовила появу нових форм політичного, національного і культурного становища основних етнічних спільнот у досліджуваному регіоні⁸.

Дослідження останніх у Галичини – багатопланова й актуальна проблема. Комплексне вивчення їх як об'єкта та суб'єкта національної

* Автори публікації “Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіоУкраїна” (К., 2004. – 360 с.) зазначають, що “майже кожен десятий мешканець Карпатського євро регіону із загальної кількості населення 15 млн осіб є представником етнічних меншин. В Європі більше немає території, розділеної кордонами п'яти молодих держав, на якій проживають сім різних націй та етнічних меншин і представники шести основних конфесій” (Вказ. праця. – С. 152, прим. 14). Розширення ЄС на схід, а, точніше, існування різних швидкостей інтеграційних процесів країн Центральної Європи й України впливає на зміну усталених взірців контактів між людьми та зв'язків між інститутами громадянського суспільства. Важливим у цьому контексті, на думку автора статті, є комплексне дослідження трансформацій етнічних меншин і спільностей на вказаній території в історичній ретроспективі. Це дасть змогу повніше вивчити етнорегіональний вимір українського суспільства й виявити обґрунтовані засади традицій відповідної політики. На практиці це дозволить забезпечувати реалізацію всієї гами національних потреб різних спільнот та конфесійних особливостей, не випускаючи при цьому загальні стратегічні інтереси Української держави.

політики Австро-Угорщини до останнього часу не здійснювалося. Ґрунтовних праць, в яких висвітлювався б склад етнічних спільнот, основні етапи в їх розвитку, фактори, що впливали на нього, найважливіші тенденції у динаміці національностей Галичини загалом чи окремих історичних її районів майже немає, незважаючи на те, що існує велика кількість джерел і розвідок для їх аналізу (праці І. Крип'якевича, Я. Дашкевича, Я. Ісаєвича, Р. Кіся, В. Грабовецького, П. Сіреджука, Р. Лозинського, Р. Сливки, С. Макарчука, О. Барановича, М. Ногна, Е. Ногнової, J. Motylewiczа й ін.)⁹.

Слід зауважити, що вивчення історії формування та розвитку етнонаціональних груп і спільнот на території Галичини проводилося досить активно, проте ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження в українській та зарубіжній історіографії. У більшості випадків трактування проблеми залежало від особистих національних пріоритетів, політичних уподобань чи суб'єктивного бачення вчених, а не всебічного аналізу документального матеріалу. Без належної наукової розробки даної проблеми наші уявлення про процес формування національної структури населення регіону (насамперед її політичних і етнічних компонентів) як вагової частки не тільки вітчизняної, а й європейської історії матимуть неповний характер.

На сьогодні вченими було обґрунтовано теоретико-методологічні основи дослідження етнічного складу міського населення Галичини, виявлено основні тенденції динаміки останнього та досліджено вплив на нього різних факторів, вивчено географію розселення національних меншин у містах регіону, визначено найістотніші риси мовної ситуації там, запропоновано методика групування міських поселень за особливостями етнічного складу їх населення, визначено історичні, соціально-політичні й економічні особливості формування і динаміки мережі їх у краї тощо. Однак поза їхньою увагою залишилися такі питання, як процес розвитку етнонаціональних спільнот Галичини, їх базові елементи та різні функціональні типи як основи політичного статусу цього регіону.

Серед праць сучасних учених найвагомим внеском у наукову розробку окресленої проблематики є монографія М. Дністрянського¹⁰, в якій автор торкається багатьох аспектів формування політичної системи України у контексті географічного підходу. Особливий науковий інтерес становлять наведені автором дані про територіальну етнополітичну структуру українського суспільства¹¹.

В основі аналізу М. Дністрянського – вивчення у комплексі структури етнічного й державного простору, регіональних відмінностей громадсько-політичної активності національних спільнот відповідно до

різних географічних систем. Основними принципами такого розгляду проблеми дослідник називає системність, конкретність, територіальність¹², роблячи акцент на співвідношенні кількісних методів просторового аналізу. Фахівці вважають, що саме територіальна структура етнічних меншин, яка характеризується щільністю, ступенем компактності, своєрідністю форм розселення, значною мірою визначає особливості їхньої політичної активності¹³.

Географічними чинниками політичних процесів, за М. Дністрянським, виступають: а) конфігурація етнічної території, національна і соціальна структура населення; б) співвідношення міського й сільського населення; в) регіональні відмінності самосвідомості українців і рівень розвитку їх культурної інфраструктури; г) історичні відповідні традиції¹⁴.

Основними політичними чинниками структуризації дослідник визначає: а) територіально-політичний поділ історичних українських земель та їх політичний статус; б) регіональні відмінності й рівень розвитку національних інституцій; в) етнічне обличчя держави; г) державну політику щодо національних груп і мов, законодавство щодо відносин між різними спільнотами¹⁵. Вчений розглядає запропоновану модель через парадигму взаємозумовленості історичних, етнографічних та геополітичних змін в Україні протягом XX ст.¹⁶

Прикметною особливістю дослідження Б. Савчука і В. Кафарського є систематизований виклад історії й основ етнології¹⁷. Виходячи із здобутків зарубіжної та вітчизняної етнологічної науки, автори подають власну інтерпретацію відповідних понять і термінів, велику увагу приділяють проблемам етнопсихології, етнології культури й релігії.

Здійснюючи спробу класифікації етнічних спільнот, науковці систематизують їх за антропологічними, мовними (лінгвістичними), регіональними та соціокультурними класифікаціями у контексті етнологічних студій. Стосовно останніх, то справедливо підкреслюючи, що питання цих класифікацій – складна і багаторівнева проблема, автори систематизують їх на підставі господарсько-культурних типів (ГКТ) й історико-етнографічних областей (ІЕО). Зазначені теорії, на їх думку, обґрунтували природу регіональних утворень та роль соціально-економічного чинника в життєдіяльності етнічних спільнот і взаємозв'язках між ними¹⁸.

Обидві зазначені класифікації останніх, на наш погляд, недостатньо аргументовані, оскільки не враховують самої семантики й генези понять, а також досвіду їхнього застосування. Узагальнююча праця Б. Савчука та В. Кафарського вказує, наскільки важливою концептуальною проблемою становлення проблеми національних спільнот

загалом є розмежування предмета дослідження, етнічної типології, різноманітних методологічних підходів і концептуальних моделей етнополітики¹⁹, оскільки з цього приводу немає єдиної думки, а у сучасних виданнях ці поняття часто ототожнюються²⁰.

Певний соціально-філософський зміст поняття “спільнота” в соціологічному, етнічному, релігійному й інформаційному вимірах розглядає сучасна дослідниця С. Супругова²¹. У своїй статті автор доводить, наскільки різним є бачення форм, чинників та умов формування спільнот, співвідношення етнічного і політичного в сучасному світі, місця етнічного й національного у соціополітичних процесах²². Однак для дослідження Г. Супругової, на наш погляд, характерна гіперболізація штучності, легкості, суб’єктивності в формуванні національних спільнот, уникнення розуміння їх як культурно-ментальних феноменів.

Цікавий підхід до названої теми у дослідниці Г. Редькіної, яка спеціально аналізує феномени етнонаціональних відносин та національної політики. Стверджуючи, що в перших відбивається вся сукупність соціальних відносин (національного і політичного), авторка пропонує розрізняти два основних аспекти останніх: загальноісторичний та конкретноісторичний²³.

Звичайно, є чимало інших визначень досліджуваної проблеми, але з наведених, за авторами підручника “Основи етнології та етнодержавознавства”²⁴, можна зробити деякі узагальнення стосовно термінологічного контексту. По-перше, при визначенні етносів (етнічних груп) деякі західні вчені (Д. Жуто-Лі, А. Білінський, Е. Сміт й ін.) користуються майже одним і тим же набором чинників чи “індикаторів”, головними серед яких є: а) біологічні – раса та/чи спільне походження; б) культурні – мова, релігія, звичаї, традиції; в) історичні – спільні почуття тощо. По-друге, постійним і головним індикатором визначення етносів є спільне етнічне походження людей, котре вважається не стільки реальним, скільки міфічним. По-третє, західні вчені розглядають етноси як суто етнічні спільноти або перш за все як етнічні, а потім *вже* як соціальні. Визначаючи етнічне, національне й етнологічне, автори справедливо зазначають, що “у колишній радянській, а подекуди і в сучасній вітчизняній науці все якраз навпаки”²⁵. Мається на увазі, що етноси та/чи етнічні групи оголошуються соціальними спільнотами, зокрема відповідними організаціями, одиницями тощо. У кращому разі вони вважаються етносоціальними спільнотами. Отже, на думку провідних українських учених (Ю. Римаренка, О. Картунова), в обох випадках увага концентрується переважно на спільному соціальному походженні членів етносу, їхній соціально-класовій

приналежності, соціальних зв'язках, класовій свідомості, інтернаціональних почуттях*.

Таким чином, незважаючи на достатню кількість різноманітних формулювань і підходів до поняття етнонаціональних спільнот, проблема осмислення цього феномена є настільки ж складною, наскільки складною, багатозначною й суперечливою є суспільно-політична реальність, віддзеркалена в наукових категоріях.

Вперше розглядати етнонаціональні (та до певної міри конфесійні) спільноти Галичини саме як важливе історичне і соціально-політичне явище запропоновано нами у 2003 р.²⁶ Зокрема зазначалося, що значною перешкодою у поглибленні вивчення етнонаціональних спільнот у зазначеному регіоні є відсутність усталених теоретико-методологічних основ останнього й обмаль досліджень з даної тематики. Автор вважає, що застосування історичного методу сприятиме осмисленню процесу становлення полікультурності Галичини, специфіки взаємодії на певному етапі між українцями як титульним етносом та інонаціональним населенням, чинників збереження етнічними групами самотньої матриці духовного розвитку, проблем державної етнонаціональної політики і правових колізій у галузі культурних відносин та шляхів їх подолання. Зрозуміло, що історичний досвід водночас засвідчує переваги й обмеженість окремих методологічних підходів. Адже сучасні соціальні науки висувають і обґрунтовують нові теоретичні положення, що мають бути закладені в основу стратегії досліджень етнонаціональних спільнот Галичини у зазначений період.

Проведене нами в 2002–2003 рр. дослідження²⁷ засвідчило, що попри значний документальний масив, існує певний дисбаланс між рівнями наукового опрацювання проблеми етнонаціональних спільнот у Галичині. Окремі аспекти етнічного історизму досліджені досить докладно, проте історія єврейської, німецької та вірменської громад, а подекуди й польської має значно менший ступінь наукового опрацювання. Архівні документи, збірки матеріалів, спогади очевидців, публікації часописів і окремі видання відтворюють обставини інтегрування політичної, адміністративної та культурно-освітньої системи периферії Австро-Угорщини в загальноімперський механізм, аналізують особливості формування етнічних спільнот й окремих їх “корпорацій” у населених

* Згадані вчені вказують, що термін “етнос” поряд із загальноновизнаним терміном „етнічність” (у широкому розумінні) може вживатись як для характеристики спільноти, так й як збірне, узагальнююче, родове поняття для будь-яких етнічних спільнот. Такі терміни, як “нація”, “національність”, “етнічна” і “національна” групи, теж мають багато різних значень, а відповідні цим назвам спільноти є формами існування етносу та/чи певними його частинами (Вказ. праця. – С. 128).

пунктах регіону, простежують діяльність національних політико-правових інституцій, установ і організацій (їх офіційний та інституційний націоналізми), а також окреслюють ті концепції й атрибути заданих народностей, що стали наслідком політики офіційного Відня середини XIX – початку XX ст.

Проаналізовані джерела ²⁸ показують між іншим, що етносоціальний і конфесійний розвиток Галичини кінця XVIII – початку XX ст. був зумовлений політикою австрійської влади, прискореною інтеграцією регіону в новий політичний, економічний та культурний простір, домінуванням польської мови в органах місцевої адміністрації (після 1867 р.). Урядова політика щодо етнонаціональних спільнот супроводжувалася усуненням регіональних особливостей у суспільно-політичній і культурній сферах, економіці, соціальній структурі населення, адмініструванні. Історія етнічних спільнот досліджуваної території визначала взаємовідносини традиційних та привнесених соціальних інститутів, проявів національного життя, духовних цінностей. Закладені в той період зміни й деформації (їхні позитивні та негативні прояви) етнічного простору безпосередньо вплинули на подальший розвиток національної структури Галичини у XX ст.

Наукове вивчення окресленої проблематики вимагає від дослідників, які осмислюють етнополітичні явища й процеси, використання значного арсеналу методів і з інших суспільних наук ²⁹. У цілому сукупність підходів та принципів, правил і норм, інструментів та процедур, які забезпечують взаємодію науковця з об'єктом, що пізнається, для вирішення дослідницьких цілей і завдань, О. Антонюк запропонував поділити на три умовні групи ³⁰. До них учений відніс наступні наукові методи: 1) Загальнологічні (аналіз та синтез, індукція й дедукція, діагноз і прогноз, визначення та класифікація, порівняння й аналогія, абстрагування, спостереження та експеримент, статистичний підхід, логіко-математичне моделювання); 2) Теоретичні (системний, історичний, порівняльний (компаративний), діалектичний, структурно-функціональний); 3) Емпіричні (біхевіористичні): безпосередній нагляд, контент-аналіз документів й інформаційних потоків, анкетне опитування, інтерв'ю ³¹.

Розглядаючи особливості використання деяких наукових методів у сучасних студіях, присвячених етнонаціональним спільнотам Галичини, слід зауважити, що методологічну основу дослідження повинні становити загальні принципи історизму та об'єктивності, які вимагають пізнавати явище з урахуванням конкретних умов, що викликали його виникнення й розвиток, здійснювати аналіз подій та фактів шляхом залучення до нього всього розмаїття джерел. Основним критерієм

вивчення національних спільнот Галичини 1867–1914 рр., як і будь-якого історичного явища, повинна стати об'єктивність етнологічних досліджень.

Необхідність комплексного вивчення розглядуваної теми обумовлює використання системного підходу до розвитку суспільних процесів та соціальних структур, аналітико-синтетичного, проблемно-хронологічного, діакронного (методу періодизації), порівняльно-історичного, ретроспективного методів, використання яких дасть можливість здійснити наукову реконструкцію процесу формування етнонаціональних спільнот Галичини в досліджуваній період, визначити основні тенденції останнього у цілому й специфічні для кожного з його етапів. При вивченні цих закономірностей слід використовувати і методи історичного джерелознавства (наукової евристики, класифікації та критики джерел).

Таке зміщення дослідницьких інтересів на ґрунті української історії приречене на цікаві відкриття й несподівані висновки. Адже наукові студії історичного аспекту національного розвитку України вимагають теоретичного осмислення явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність й дискретність, вивчення конкретних фактів побутового, психологічного й релігійно-етичного порядку³². Для забезпечення комплексності вивчення зазначеного явища необхідно використати метод компаративістського аналізу: пошук релевантних моделей модернізації національно-історичної свідомості представників етнічних спільнот Галичини в контексті соціокультурної динаміки досліджуваного періоду. Саме тому співвідношення особистості та суспільства розглядається низкою сучасних дослідників як найважливіша проблема історичного процесу. Між індивідуальним і соціальним існує діалектичний зв'язок. З одного боку, суспільство – це сукупність індивідуальностей, а з іншого, – тільки у взаємодії з іншими людьми особистість формується як індивідуальність. Справжнє ж “усупільнення” – це поле реалізації останньої. Соціальне й індивідуальне іманентно передбачають одне одного. В багатовіковому співіснуванні народів у Галичині знайшли своє відображення й конфесійна полеміка, і суспільне протистояння, й культурний взаємовплив, і “міфологія сусідства”, в багатьох випадках оперта на етнічні стереотипи у сприйнятті “свій/чужий”. До того ж, наприклад, компонентно-територіальний аналіз етнічної структури суспільства поєднується з дослідженням регіональних відмінностей соціального складу національних спільнот. Насамперед у методологічному аспекті доцільно порівняти етнонаціональну структуру сільського населення Галичини (переважно автохтонного) та міського, склад якого суттєво залежав від тенденцій міграцій у досліджуваній період.

Окрім того, ґрунтовне і міждисциплінарне вивчення національних спільнот Галичини 1867–1914 рр. як певного історичного й соціально-політичного явища необхідно здійснювати не стільки на рівні лише окремих етнічних груп, скільки на рівні з'ясування загальної суті цього важливого факту модерної історії України, його природи та закономірностей. Причому здійснювати висвітлення тягlosti основних традицій етнополітики, визначення провідних тенденцій її розвитку слід не лише в контексті загальноукраїнського національного і політичного процесу, а й у типологічних зіставленнях з етнонаціональними спільнотами Центральної та Середньої Європи хронологічно означеного періоду. Власне, цей контекст якнайправдивіше дасть належну оцінку феномена етноспільнот на зламі минулих століть, визначаючи й рівень понятійно-термінологічних і методологічних засад аналізу, різних типів політичних та етнічних компонентів державної системи, й своєрідність їх існування як у структурі окремих спільнот, так і в моделі загальної територіальної національної структури Австро-Угорщини. Водночас відтворення контексту обґрунтовується типологічною близькістю як форм етнічного та національного, так і засобів вирішення цієї проблеми в українській науковій думці.

Автор переконаний, що теоретичне й практичне значення результатів такої розвідки полягатиме у тому, що наукове осмислення проблеми етнонаціональних спільнот Галичини як значного історичного явища відкриє можливість заповнення суттєвої прогалини в науці, інтегрувати великий масив фактичного матеріалу до узагальнюючих праць з історії України у період формування модерної нації середини XIX – початку XX ст.

Таким чином, оцінюючи нинішню ситуацію з етнологічного вивчення етнічних спільнот Галичини в 1867–1914 рр. як початковий етап подальшого дослідження соціальних і національних структур Габсбурзької монархії у розглядуваному регіоні³³, необхідно виявити науково обґрунтовані особливості даного процесу, розробити сталі теоретико-методологічні та методичні засади історичного дослідження цього феномена, переглянути існуючі концепції й стратегію вивчення його відповідно до сучасної методології, а також розробити відповідну типологію таких спільностей. Адже на кожному етапі пізнання існує потреба в узагальненні конкретних знань і синтезі їх в єдину систему, в певну цілісність. Така потреба виявляється й у посиленні інтеграційних явищ у сучасній історичній та політологічній науці³⁴. На таку інтеграцію в галузі знання етнонаціональних відносин впливають різні фактори: розвиток суспільної практики; зростання кількості комплексних об'єктів вивчення, що потребує підключення декількох дослідницьких

напрянків, широке використання як методологічної основи сукупності методів кількох наук.

Отже, короткий аналіз методологічних підходів щодо досліджуваного явища засвідчує, що національні спільноти у Галичині 1867–1914 рр. з точки зору функціонування в їхньому розвитку різних, нерідко прямо протилежних типів етнополітичної системи, відмінних, іноді й взаємозаперечувальних засобів – явище не стільки типологічно багате та виразно поліваріативне, а й доволі неодномірне і неоднозначне³⁵. Власне, воно вже за своєю загальною сутністю та спрямуванням спростовує донедавна усталену (почасті і нині існуючу) думку ряду дослідників про те, що в історичному процесі хронологічно означеного періоду домінуючими були лише полінаціональні моделі³⁶, що політичні чинники національної структуризації краю якщо й існували, то не як самодостатні та самоцінні, а лише як своєрідне “вкраплення” до загальної етнічної картини самовиразу галицької людності.

Коротко узагальнюючи викладений матеріал, необхідно додати, що з огляду на системоформуючу роль націй і народностей у функціонуванні Австрійської держави етнічні спільноти Галичини в 1867–1914 рр. доцільно розглядати як певну етнополітичну систему, яка є особливим поєднанням територіальної організації влади та регіонального розподілу національної і політичної активності населення. Державна політика Австрійської імперії, а пізніше Австро-Угорщини у царині етнополітики, спрямована на розв’язання засадничих проблем її функціонування – територіальної стабільності та цілісності, поступального розвитку, розглядалася як певна внутрішня геополітика Габсбурзької монархії й заходи її урядів. Підтримуючи баланс та рівновагу в основних підсистемах дуалістичної імперії, забезпечивши оптимальну освоєність державної території, її оптимальну просторову структуру адміністративного устрою, вищі урядові кола певною мірою сприяли синтезу регіональних позитивних етнокультурних ознак. Зокрема у Галичині це проявилось в співіснуванні основних етнонаціональних спільнот (*стійких, сталих груп людей, котрі історично склалися як певні цілісності, що характеризувалися рядом ознак і рис спільності у своєму походженні та розвитку або культурних утворень, котрі склалися історично в Галичині й усвідомлювали себе як окреме ціле*), конфесійних груп (*субетнічного і мікроетнічного рівня, що привело до формування в етносоціальної структурі Галичини окремих релігійних громад*) та національних колоній (*компактних поселень поза історичною батьківщиною тих представників етносів, які походили з розвинутих держав, що колонізували/освоювали територію Галичини або більш-менш компактні поселення, ділянки якоїсь групи у міських районах, цілих етнічних чи*

національних спільнот), що свідчило про цілісність Габсбурзької монархії, єдність інтересів, зрівноваженість розміщення політичних (центральної і місцевих) інституцій, загальноімперські політичні й культурні орієнтації.

Загалом теоретико-методологічні засади дослідження державної етнополітики Австро-Угорщини в 1867–1914 рр. щодо національних спільнот досліджуваної території виявляють недостатність урахування конкретних регіонально-політичних особливостей, тобто актуалізує проблему наукового вивчення конкретних принципів зовнішньої геополітики Габсбурзької монархії.

¹ *Норберт Еліас*. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Том I-II. – К., 2003. – С. 30, 36; Шульгин О. Основні проблеми історії і життя // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960). – Париж – Мюнхен, 1969. – С. 159, 160.

² *Антонюк О.* Етнополітологія як наука та її зв'язок з етнополітикою // Персонал. – 2004. – № 1. – С. 41; Воропай Т. С. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодні // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали II міжнародної наукової конференції (Одеса, 24–26 травня 2002 р.). – К., 2003. – С. 126–127.

³ *Дністрянський М.С.* Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – С. 189.

⁴ Там само. – С. 189–190.

⁵ *Кафарський В.* Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 165.

⁶ *Кугутяк М.В., Монолатій І.С.* [Рец.:] Олександр Реєнт. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003. – 340 с. // Український історичний журнал. – 2003. – № 4 (451). – С. 153.

⁷ Монолатій І. Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (XVIII – поч. XX ст.) // *Nad Wisłom i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłości i teraźniejszości*. Seria: Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – № 1. [Над Віслою і Дніпром: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Наукові праці викладачів та студентів Київського національного лінгвістичного університету та Університету Миколая Коперника в Торуні. Серія: Міжнародні системи та глобальний розвиток. – Торунь-Київ, 2002. – S. 248; Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002. – С. 253 – 254.

⁸ *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. В 2 т. Том І. – К., 1994. – С. 314; *Андрущенко І.* Культура Австро-Угорщини кін. XIX – поч. XX ст. Духовний злет доби історичного занепаду. Історико-літературний нарис. – К., 1999. – С. 5, 7.

⁹ *Лозинський Р.* Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження). Автореф. дис. ... кандидата географічних наук. – Львів, 2000. – С. 15.

¹⁰ *Дністрянський М.С.* Україна в політико-географічному вимірі. – С. 3-4.

¹¹ Там само. – С. 185, 237.

¹² Там само. – С. 190.

¹³ Там само. – С. 190; *Кафарський В.* Вказ. праця. – С. 166.

¹⁴ *Дністрянський М. С.* Вказ. праця. – С. 191.

¹⁵ Там само. – С. 191.

¹⁶ Там само. – С. 3, 4, 191–195.

¹⁷ *Савчук Б., Кафарський В.* Вступ до етнології. Навч. посібник. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 106–134.

¹⁸ Там само. – С. 133.

¹⁹ Там само. – С. 85–89.

²⁰ *Кафарський В.* Вказ. праця. – С. 172, 174.

²¹ *Супругова С.Г.* Види спільнот // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник: Філософія. Політологія. – Вип. 50. – К: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 88.

²² Там само. – С. 89 – 90.

²³ *Редькіна Г.М.* Етнонаціональні відносини та національна політика // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень (До 170-річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Матеріали Міжнародної наукової конференції “ЛЮДИНА – СВІТ – КУЛЬТУРА”. – К., 2004. – С. 864–865.

²⁴ Див.: *Основи етнодержавознавства / За ред. Ю.І. Римаренка.* – К., 1997. – С. 122 – 123.

²⁵ Там само. – С. 123; *Євтух В.* Етнічна меншина: поняття, ознаки, функції // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 1-2. – С. 161.

²⁶ *Кугутяк М.В., Монолатій І.С.* Вказ. стаття. – С. 153.

²⁷ *Монолатій І.* Українські періодичні та книжкові видання як джерело до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (середина XIX – початок XX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. – Львів, 2003. – С. 236.

²⁸ *Монолатій І.* Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (XVIII – поч. XX ст.). – С. 248; *Ресент О.П.* Потенціал національного відродження України // Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення. Науковий збірник. – К., 2003. – С. 13, 20–22.

²⁹ Там само.

³⁰ *Антонюк О.* Вказ. праця. – С. 39.

³¹ Там само. – С. 39.

³² Там само.

³³ *Лисяк-Рудницький І.* Вказ. праця. – С. 413, 444; Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003. – С. 36.

³⁴ *Монолатій І.* Галичина в етнонаціональному вимірі // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень. – К., 2004. – С. 843 – 845; Magocsi Paul Robert. *Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide.* – Toronto, Buffalo, London: Published in association with the Canadian Institute of Ukrainian Studies and the Harvard Ukrainian Research Institute of Toronto Press, 1983. – Прим. 89 – 91.

³⁵ Докл. див.: Isaievych Iaroslav. *Galicia and Problems of National Identity: Ukrainians, Poles and Jews (1772 – 1918)* // Ісаєвич Я. Україна давня і нова: народ, релігія, культура – Ukraine, Old and New: People, Religion, Culture. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 268 – 280; Szafowal Nicolas. *Die Ukrainer und Ihre nationale Identität // Studien zu Deutsch – Ukrainischen Beziehungen.* – München: Ukrainische Freie Universität und Лєвиенко-Gesellschaft der Wissenschaft, USA, 1999. – Nr. 3. – S. 110 – 133.

³⁶ *Буцєвицький В.* Етнополітика Австро-Угорщини щодо Галичини // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 297.